

мови (за дипломом В. Гайдабура — філолог), науковою новизною та вагомістю почутого. Зізнаюсь, я, працівник ЗМІ, так і не скористалась мудрою порадою Валерія Михайловича: на львівських теренах підготувати серію радіо- чи телепрограм, котра стала б згодом основою майбутньої книжки. В. Гайдабура уміє задумане реалізовувати. Як це вдається? Не знаю.

Одна з розгадок «Гайдабурівського рецепту успішності», гадаю, у генетичному коді. Від мами, завзятої аматорки в Гуляйполі (Дніпропетровської області), син перейняв ту безмежну любов до священодійства ТЕАТРУ. Бо там (та ще й у кіно, яке добре знає і любить) витворюється інший, досконаліший світ. До нього й прагне «заангажована естетикою» романтична душа ювіляра. Для цього треба вміти пробачити «позалаштункові» вади живого театру, не помічати їх, відділяючи зерна від половини. Спробуйте! Не кожному це вдається.

Здається, він не терпить несмаку, непрофесійності, некоректності в житті і професії. Пригадалися два показові в цьому плані моменти (іронія і почуття гумору — важливі складові характеру В. Гайдабури). Під час однієї з конференцій (як реакція на нецікаву доповідь «спікерші») почула тихо кинутий «апарт»: «Таку фігуру треба драпірувати»... Тепер, готуючись до виступу, думаю не тільки про зміст, а й про «драпіровку». Якось на фестивальному обговоренні В. Гайдабура несподівано зник із залу, залишивши там свій портфель (про який згадав перед зачиненими дверима квартири). Тепер розумію: в такий спосіб він висловив своє ставлення до змісту дискусії. Вчинок? Безумовно! Право бути самим собою. Це, видається, єдина з особистісних характеристик, яка стала результатом його професійної діяльності. Пригадуєте, у Ліни Костенко: «Моя свобода завжди при мені».

На свій день народження Валерій Гайдабура поїхав до доньки, в Італію. Влаштувавши собі з дружиною «римські канікули», солейнізонт позбавив колег по цеху святкової суетності, офіційної нещирості. Там, у сонячній красі батьківщини епохи Відродження, гадаю, виношувалась ідея нової книжки. Якої? Автор не примусить довго чекати. Він же — ГАЙДАБУРА! Отака кінострічка вималювалась у мене при згадці про славного нашого ювіляра. Коротко? Але ж святкова телеграма не повинна бути довгою.

Світлана МАКСИМЕНКО

мистецтвознавець

МИХАЙЛО ІЛЛЕНКО (До 60-річчя від дня народження)

Михайло Ілленко — один з трьох братів Ілленків, розповідь про яких можна починати майже як заспів народної думи про славних козаків-лицарів, що стоять на сторожі... Ні, цього разу не безкраїх степів, високих гір, золотoverхих міст. Вони обороняють останні рубежі вітчизняного кіно. Багато хто вже навіть серед кінематографістів махнув на нього рукою, цитуючи відому приказку: «Пацієнт скоріше мертвий, ніж живий».

Та навіть багаторічне життєвіття українського кіновиробництва не змусило братів Ілленків скласти руки. Старший, Вадим, готує операторську зміну, очолює кафедру в Київському національному університеті культури і мистецтв, знаменитий кінорежисер Юрій виплескує свою могутню енергію за письмовим столом. І, нарешті, наймолодший — Михайло. Він дуже схожий і разом з тим не схожий на своїх братів. Він не має

їх гордовитого «медального» профілю. В рисах його обличчя неначе розлита м'якість і толерантність. Однак зовнішність ця оманлива.

Цей чоловік із сивою головою і юнацькими очима в своїй боротьбі за вічні мистецькі цінності виявляє не менше твердості і послідовності, ніж його брати. Тож де черпає свою енергію і молодість цей режисер у такі тяжкі для вітчизняного кінематографа часи? Відповідь напрашується одразу: у студентській аудиторії. І Вадим, і Юрій — прекрасні педагоги, що виплекали яскравих і талановитих учнів. Проте учительство як зміст творчості чи не найповніше виявилось саме у Михайла, котрий майже завжди виступає у єдиній іпостасі режисера і педагога.

Уже його повнометражний дебют «Там, вдалині, за рікою» (1976) викликав значний резонанс, вразив юнацькою чистотою звучання і режисерською зрілістю. Були у фільмі й акторські відкриття. Юний дебютант В. Шпудейко привернув увагу органічністю і пластичною виразністю. Його герой не стільки боєць революції, скільки романтик. Саме про таких були колись написані М. Светловим незабутні рядки: «Я хату покинув, Пошел воевать, Чтоб землю в Гренаде Крестьянам отдать...»

Дещо неочікуваним було звернення Михайла Ілленка до тем і образів зовсім іншого характеру. Уяву режисера полонила гоголівська проза, проте не сповнені героїні і романтичності твори, а знамениті повісті про обивателів славного міста Миргорода. У стрічці «Миргород та його мешканці» режисер ще раз продемонстрував тонке почуття гумору, пов'язане із зворушливим ліризмом. Автор фільму тут надзвичайно точно відтворив гоголівську інтонацію, викликаючи у глядача добру усмішку і щирі сльози.

Ціле сузір'я відомих акторів, таких, як М. Гринько, Б. Бенюк, І. Буніна розкрились у фільмі новими гранями свого таланту.

Згодом режисер Михайло Ілленко продемонстрував своє уміння вести розмову чи не з найскладнішою аудиторією — дитячою. Саме дітям адресована його стрічка «Кожен мисливець бажає знати...». Фільм позбавлений менторської повчальності, але кожним кадром неначе нагадує юному глядачеві: «Поспішай творити добро». Починається стрічка як досить розповсюджена «піонерська історія» про «авіамоделювання» і переходить в оповідь про зворушливу дружбу хлопчика Петька та собаки Сінуса.

Праця з дітьми — своєрідне випробування режисера на міцність, і Михайло Ілленко витримав його з честю. До того ж, під орудою режисера зібралися такі талановиті митці, як оператор Б. Вержбицький, композитор Е. Артем'єв, художник О. Шеремет. Творча співдружність митців сприяла успіхові в спільній роботі.

Вимушену паузу в режисерській праці М. Ілленко заповнює написанням сценаріїв. До речі, в картині «Кожен мисливець бажає знати...» він поєднав функції постановника і драматурга. А свій наступний сценарій віддає молодому режисерові А. Праченку. Жанр стрічки «Дама з папугою» часто визначають як ліричну комедію. Та картина не позбавлена й досить гіркої іронії, яка тут сприймається дещо завуальовано, а в наступних фільмах зазвучить на повну силу. В цій, на перший погляд, невибагливій стрічці проглядають мотиви втрати особистісної ідентичності. Герой і героїня граються у позірну веселу, а насправді небезпечну гру, відмовляючись від свого «я», творячи собі хай і привабливу, але вигадану, чужу біографію.

Майже п'ятирічна пауза в режисурі завершилася творчою перемогою. На екрани вийшла найуспішніша стрічка М. Ілленка «Фучжоу». Проте вислів «вийшла на екрани» варто сприймати з певним застереженням. Сам режисер із жалем згадував: «Я зняв фільм «Фучжоу», в який держава вклала великі гроші, та цей фільм жодного разу на жодному сеансі в кінотеатрах України не показано. Його купила Росія, і там він користувався попитом. І хоч «Фучжоу» показують на українських телеканалах, телепроект не в змозі повернути гроші, витрачені на виробництво».

Визначаючи стильову палітру «Фучжоу», можна говорити про «магічний реалізм» і побачити в попередниках картини довженківську «Звенигору». У фільмі М. Ілленка ми теж маємо повне «свавілля» у стосунках з простором і часом і цілком природне поєднання високого романтизму

із суто побутовими колоритними сценами. Сили природи теж втручаються в долі героїв. Режисер немовби матеріалізує на екрані метафору: «розвіяно вітром», вітром потрясінь і змін, що розкидав закоханих так далеко одне від одного. Камера блискучого оператора Б. Вержбицького здатна схопити буйний рух повітря, «фотографувати» той вітер, що неначе стає дійовою особою фільму.

Треба віддати належне — «родинність» не шкодить братам Ілленкам. Так само, як свого часу Михайло вдало зіграв молодшого з братів Звонарів у картині «Білий птах з чорною ознакою» свого брата Юрія, у «Фучжоу» відбувся дебют Іванки Ілленко, помічений критикою та відзначений на фестивалі «Стожари». Балерина за фахом, Іванка надала постаті своїй героїні надзвичайної пластичності, внутрішньої тендітності і незахищеності. В «дуеті» з Тарасом Денисенком вони ще раз зворушливо й переконливо розповіли з екрана історію чистого, палкого кохання.

Богдан Бенюк, як завжди, наділяє героя хитрістю, непідробним гумором, примушуючи згадати колоритних, яскравих персонажів українського кіно — від довженківських дідів аж до постатей, створених незабутнім Миколою Яковченком. Небезпечні і часом смішні пригоди героїв, їх вільне переміщення із реального світу у майже казковий — усе це змушує замислитись над долею людей, яких розкидав по світах жорстокий вітер історії.

У своєму наступному фільмі «Сьомий маршрут» М. Ілленко розглядає особистість, що потрапила у безжальні жорна часу. Драматизм ситуації посилюється тим, що герой фільму — людина творча, Поет, і тому має особливу чутливість і вразливість.

І хоч живе і діє герой фільму в цілком реалістичних обставинах, він споріднений з фольклорним персонажем «Фучжоу». Для виконавця головної ролі Ю. Євсюкова постать поета Приталюка стала, до певної міри, продовженням теми, що її розпочав актор у ексцентричній комедії Г. Шигаєвої «Голий». Там його герой за трагікомічних обставин залишається в костюмі Адама. Цей прийом був потрібен не лише для того, щоб викликати веселий регіт у залі. Людина залишається сам на сам із системою без будь-якого захисту.

У фільмі Ілленка герой Ю. Євсюкова з'являється теж оголеним та беззахисним. Та цього разу оголена, відкрита стороннім очам його душа — душа Поета. Адже скромний гід, що возить рідним містом заокреанських туристів, і колись відомий поет Приталюк — одна і та ж особа. Були часи, він розкривав свою душу у віршах, тепер, подорожуючи рідним містом, він знову і знову повертається у найпотаємніші куточки свого минулого.

Камера оператора Ю. Гармаша стала тим чутливим інструментом, що допомагає розкрити внутрішній світ героя. Його бачення різних куточків рідного міста немовби візуалізує химерний і ліричний світ Поета. І хоча сам Михайло Ілленко, на відміну від старших братів, не стояв за камерою як фаховий оператор, його творча співпраця з тими, від кого залежить виразність кадру, вкотре свідчить про його режисерську здатність бачити і відтворювати багатобарвність світу.

Цей один наскрізний мотив звучить у картині М. Ілленка. Його герой ніколи не був відвертим дисидентом, але писав ліричні вірші, позбавлені офіційного пафосу, і це не влаштувало тих, кому належала вся повнота влади. Цей внутрішній опір і давав Приталюку насагу. Та ось прийшли нові часи, і замість жаданої волі Поет відчув холодну порожнечу. Виявляється, в цьому новому, прагматичному світі на нього ніхто не чекав, і сам він не готовий був прийняти його. Ні автор фільму, ні його герой не прагнуть бачити причиною всіх негараздів лише обставини і умови самого людського існування. Є тут трагічна провина самого героя. «Ми приходимо на готове, не вивчивши ролі, в чужі декорації», — з гіркотою усвідомлює він. Цей сумний «месидж» свідомо чи позасвідомо може бути адресований і колегам режисера, які донині не можуть знайти орієнтири в новій дійсності, блукаючи невідомими маршрутами.

Проблемами вітчизняного кіно Михайло Ілленко переймається не як аматор, а як справжній професіонал. І мова не лише про численні виступи в пресі, участь у дискусіях та парламентарських слуханнях. Режисер, який сам уже вкотре не зі своєї волі опиняється в «простоях» (зно-

ву не вистачає грошей на завершення фільму), робить усе, аби залучити до кінопроцесу якнайбільше своїх колег і, перш за все, своїх учнів. Якщо глянути на титри «Сьомого маршруту», то може здивувати кількість авторів сценарію, серед яких є і відомі кіномитці, в тому числі і сам режисер, але більшість — студенти, учні М. Ілленка. У прагненні зробити їх своїми співавторами у роботі над фільмом митець наслідує традицію кращих українських режисерів-педагогів, зокрема О. Довженка. Великий кіномитець активно залучав до праці над «Щорсом» учнів своєї режисерської лабораторії. Розширити цю співпрацю він прагнув у постановці «Тараса Бульби», та на заваді стала війна.

Разом зі своїм викладачем М. Ілленком працювали студенти і над фільмом «Невелика подорож на великій каруселі». Карусель дійсно велика — бо це ж наша матінка-Земля. На нашу думку, саме спільна робота метра і молодих кінематографістів надала цій історії своєрідного шарму. Та головне, Михайло Ілленко вірить у своїх учнів. Коли хтось твердить, що немає українського кіно, М. Ілленко рішуче заперечує. Бо, попри всі негаразди, молодь знімає. У студентів КНУТКІТ імені І. К. Карпенка-Карого «і кількість, і якість непогана, бо кожного року десь п'ять фільмів повертаються з міжнародних фестивалів із хорошими нагородами», — твердить М. Ілленко. Саме завдяки цій вірі він з вражаючою наполегливістю вже десятиліття організовує і проводить фестиваль «Відкрита ніч», мабуть, один із найсвоєрідніших кінооглядів у світі.

У пам'яті спливає літня ніч 1997 року, коли під шаленою зливою у невеличкому дворикі на Андріївському узвозі дивилися студентські фільми кілька десятків стійких аматорів кіномистецтва. Згодом фестиваль перекочував на майданчик біля знаменитого Замку Річарда — його престиж усе зростає. Знаковим є і те, що вже упродовж кількох років до його журі входить велика українська поетеса Ліна Костенко. І цього року склад журі був справді зірковим.

Дуже влучно один із журналів назвав фестиваль «кіношним Івана Купала». За підтримки державних і громадських організацій це чудесне цвітіння (раз на рік) кінематографічної папороті забезпечує насамперед Михайло Ілленко, його енергія, ентузіазм і віра в мистецтво кіно.

І хай в шухляді столу ще чекають на камеру його поки що нереалізовані сценарії, серед яких і довгоочікувана «Толока», сподіваємося, що ця скромна, стримана, інтелігентна і молода, так-так, молода людина втілить свої задуми так само успішно, як допомагає студентству донести їхні стрічки до глядацької аудиторії. Студентству у подарунок — розумна і дотепна книга М. Ілленка «КінО. Шпори для абітурієнта». Не скажеш краще за академіка І. Дзюбу: «Михайло Ілленко знайшов оригінальний (і забавний, і драматичний) спосіб висловити своє розуміння кіномистецтва і «дати вихід» своїм болям багатостраждального українського кіномитця, своєму «сарказмові і розпачу» і своїм живучим надіям».

Варто згадати ще одну із ранніх короткометражок М. Ілленка, в основі якої українська народна пісня про стійкого, непохитного солдата. Що б не відбулося, як би не насадили ворожі лави, яка б небезпека не загрожувала, «а він все ще стояв і фурт-фурт ладував», тобто готував зброю до бою. Ці слова повною мірою можна віднести і до самого Михайла Ілленка.

Оксана МУСІЄНКО
член-кореспондент АМУ